

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ІНФАРМАЦЫІ З РУСКАЙ МОВЫ НА БЕЛАРУСКУЮ Ў ПАПУЛЯРНЫХ НА БЕЛАРУСІ БРАЎЗЕРАХ

Грачушкін В.І. Кудзеліч А.А.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Пятрова Н. Я. – к.філал.н., дацэнт

У рабоце разглядаюцца асаблівасці перакладу інфармацыі з рускай мовы на беларускую ў папулярных на Беларусі браўзерах. Вызначаецца, што такое пераклад, спыняецца ўвага на азначэнні камп'ютарнага перакладу і яго разнавіднасцях.

Сучаснае грамадства немагчыма ўявіць без інфармацыйных тэхналогій і вылічальнай тэхнікі, якія паспяхова выкарыстоўваюцца ва ўсіх сферах жыцця чалавека і з'яўляюцца практычным увасабленнем інфарматыкі. Чалавек заўсёды жадаў спасцігаць усё больш новае. Развіццё мовы спрыяла з'яўленню новых слоў і прыход запазычанняў з іншых моў. Наша праца прысвечана разгляду асаблівасцей перакладу з рускай мовы на беларускую пры дапамозе штучнага інтэлекту.

Спачатку вызначым, што такое пераклад. Пераклад – дзейнасць па сэнсавай інтэрпрэтацыі тэксту на адной мове і па стварэнні новага, эквівалентнага тэксту на іншай мове. Няледзячы на тое, што чалавечы разуменне пра існаванне іншых моў мела месца і да з'яўлення пісьма, перакладчыцкая дзейнасць распачалася пасля развіцця літаратуры. Прааналізаваўшы сучасныя лінгвістычныя крыніцы, вызначым асноўныя разнавіднасці перакладу. Да іх адносяцца:

- рэфератыўны пераклад, які з'яўляецца відам скарачанага пісьмовага перакладу. Па аб'ёму інфармацыі ён большы за анатацыйны пераклад і, безумоўна, меншы за поўны пісьмовы пераклад;
- літаратурны пераклад – гэта найбольш распаўсюджаны від поўнага пісьмовага перакладу;
- анатацыйны пераклад – від скарачанага пісьмовага перакладу;
- поўны пісьмовы пераклад – перадача тэксту без скарачэнняў з адной мовы на другую;
- тэхнічны пераклад – від перакладу, звязаны з перадачай навуковай ці тэхнічнай інфармацыі з адной мовы на другую;
- машынны пераклад – працэс перакладу тэкстаў з адной натуральнай мовы на іншую пры дапамозе спецыяльнай камп'ютарнай праграмы;
- мастацкі пераклад – адзін з відаў літаратурнага (адэкватнага) перакладу, які прадугледжвае аднаўленне мастацкага тэксту адной мовы сродкамі іншай;
- літаральны пераклад – гэта поўны і даслоўны пісьмовы пераклад тэксту [1].

Спынімся на асаблівасцях машыннага, ці камп'ютарнага, перакладу. Камп'ютарны пераклад – гэта выкарыстанне камп'ютарных праграм для аўтаматычнага перакладу тэкстаў з адной мовы на іншую. Па відах ён падзяляецца на статыстычны машынны пераклад, машынны пераклад на аснове правілаў, гібрыдны машынны пераклад і нейронны машынны пераклад. Машынны пераклад на аснове правілаў з'яўляецца прабацькам сучаснага машыннага перакладу. У дадзеным выпадку кантэнт перакладаецца на аснове граматычных правіл. Статыстычны машынны пераклад працуе шляхам пабудовы статыстычнай мадэлі ўзаемазвязей паміж тэкставымі словамі, выразамі і сказами. Гібрыдны машынны пераклад уяўляе сабой сумесь машыннага перакладу на аснове правіл і статычнага машыннага перакладу. Ён выкарыстоўвае памяць перакладаў, што робіць яго значна больш эфектыўным з пункту гледжання якасці. Нейронны машынны пераклад выкарыстоўвае штучны інтэлект. Ён імкнецца імітаваць нейронныя сеткі ў чалавечым мозгу [2].

Машынны пераклад выкарыстоўваецца ў розных сферах чалавечай дзейнасці. Камп'ютарны пераклад з рускай мовы на беларускую і наадварот найперш запатрабаваны ў Рэспубліцы Беларусь у сістэме адукацыі і ў сферы навукі. Так, ва ўсіх ВНУ нашай краіны выкладаецца дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)», у межах якой прадугледжваецца пераклад тэкстаў па спецыяльнасці з рускай мовы на беларускую і наадварот. Сапраўды, машынны перакладчыкі спрашчаюць пошук слоў у папяровых слоўніках і значна эканомяць час студэнта на пераклад незнаёмага слова з рускай мовы на беларускую [3, с. 240]. Разам з тым, злоўжываць машыннымі перакладчыкамі даследчыкі не рэкамендуюць, паколькі машына недакладна перакладае шматзначныя словы ў адпаведнасці з кантэкстам, а таксама дапускае мноства граматычных памылак, напрыклад, у перакладзе дзеяпраметнікаў. Таму чалавек павінен правяраць машынны пераклад і выпраўляць памылкі камп'ютара.

У артыкуле “Навучанне перакладу тэкстаў навуковага стылю” прапануецца парадак рэдагавання беларускага варыянту тэксту, перакладзенага з рускай мовы на беларускую пры дапамозе камп'ютарнай праграмы:

1. Праверце тэкст на наяўнасць слоў, якія ўвогуле не былі перакладзены і захоўваюць рускую графіку. Часцей за ўсё не перакладаюцца складаныя словы, вузкаспецыяльныя тэрміны. Звярніце ўвагу на ўласныя назойнікі: яны часта не перакладаюцца ці трансліруюцца або перакладаюцца няправільна. Знайдзіце навуковыя тэрміны і праверце іх нарматыўны правапіс.

2. Удакладніце і выпраўце, калі патрэбна, пераклад абрэвіятур у выпадку іх несупадзення ў беларускай і рускай мовах, напрыклад, рус. *ПО* (програмное обеспечение) – бел. *ПЗ* (праграмае забеспячэнне).

3. Знайдзіце мнагазначныя словы і ўстойлівыя выразы, праверце правільнасць іх перакладу ў адпаведнасці з кантэкстам.

4. Вызначце правільнасць перакладу назоўнікаў у адпаведнасці з іх родам і лікам у беларускай мове, выпраўце памылкі ва ўжыванні склонавых канчаткаў назоўнікаў.

5. Праверце, як перакладзены дзеепрыметнікі. Знайдзіце неўжывальныя іх формы, замяніце на нарматыўныя для беларускай мовы варыянты.

6. Выпраўце марфалагічныя памылкі ў канчатках прыметнікаў (займеннікаў) і дзеясловаў у выпадку несупадзення формаў роду або ліку назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

7. Звярніце ўвагу на магчымыя памылкі пры ўтварэнні і ўжыванні форм ступеней параўнання прыметнікаў і прыслоўяў.

8. Выпраўце памылкі ў кіраванні і дапасаванні, у каардынацыі дзейніка і выказніка [4, с. 41].

Зараз спынімся на паняцці браўзера. Гэта камп'ютарная праграма-аглядальнік, якая дазваляе карыстачу здзяйсняць розныя дзеянні ў інтэрнэце. У прыватнасці, ажыццяўляць запыты па неабходнай інфармацыі і праглядаць сайты [5].

На Беларусі папулярнасцю валодаюць наступныя браўзеры:

- Google Chrome (№1) - 59,37%;
- Яндекс Браўзер - 12,46%;
- Safari - 8,89%;
- Opera - 6,82% і інш. [6].

Звернем увагу, што Google Chrome вядомы сваёй хуткасцю і прастатой у выкарыстанні, Яндекс-браўзер мае шмат наладжванняў, а Opera аформлена зручна для карыстальнікаў.

У інтэрнэт-браўзерах існуе шмат перакладчыкаў. Гэта такія перакладчыкі, як Translate.ru (PROMT), Google-перакладчык, Яндекс-перакладчык, Мультытран Reverso, Microsoft Translator, SYSTRANet, FreeTranslation. Аднак самымі папулярнымі на Беларусі на дадзены момант з'яўляюцца Google-перакладчык і Яндекс-перакладчык. Параўнаем іх працу.

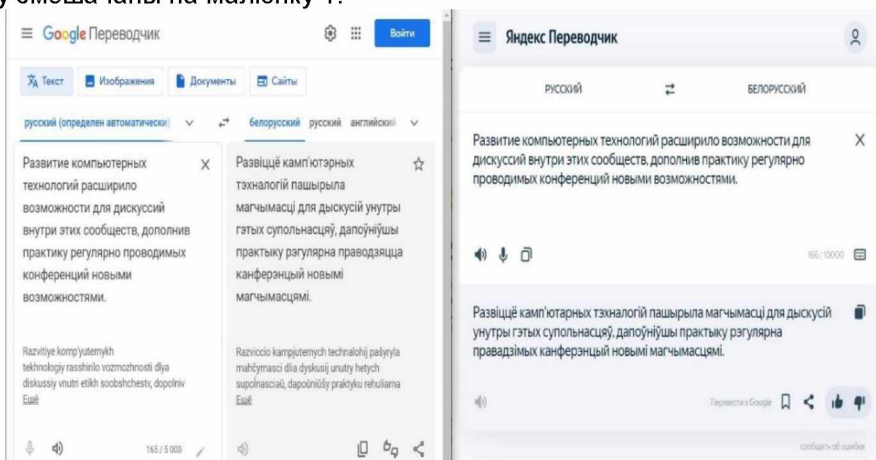
Разгледзім наступную табліцу:

Табліца 1 – Нагляднае параўнанне браўзераў.

Прыкмета для параўнання	Google-перакладчык	Яндекс-перакладчык
Якасць перакладу	Высокая якасць перакладу, але ён часта лічыцца больш дакладным і надзейным.	Высокая якасць перакладу.
Хуткасць працы	Працуе хутка.	Працуе хутка.
Даступнасць і зручнасць выкарыстання	Даступны ў выглядзе вэб-сайтаў і мабільных дадаткаў.	Даступны ў выглядзе вэб-сайтаў і мабільных дадаткаў, можа быць выкарыстаны без доступу ў інтэрнэт, аднак можа быць больш зручным для рускамоўных карыстальнікаў.
Магчымасць карэкцыі машынных памылак чалавекам	Абодва перакладчыкі дазваляюць карыстальнікам уносіць карэктывы ў пераклады і прапануюць магчымасць рэдагавання перакладу.	

Ажыццявіў у вышэйназваных прадуктах пераклад з рускай мовы на беларускую наступнага сказа: *Развитие компьютерных технологий расширило возможности для дискуссий внутри этих сообществ, дополнив практику регулярно проводимых конференций новыми возможностями.*

Вінікі перакладу змешчаны на малюнку 1:

Малюнак 1 – Ілюстрацыя перакладу ў Яндекс і Гугл-перакладчыках

Як бачна на малюнках, сказы перакледзены па-рознаму. Яндэкс пераклаў сказ з больш высокай дакладнасцю. Напрыклад, правільна напісана слова *камп'ютарны* (у Гугл падаецца варынт *камп'ютэрны*). Аднак ні Гугл, ні Яндэкс не ажыццявілі правільны пераклад рускага дзеепрыметніка *проводимых*. Гэта дзеепрыметнік цяперашняга часу, што не ўжываецца ў беларускай мове. У абодвух варыянтах пераклад некарэктны, што патрабуе ад чалавека ўручную правіць машыны варынт.

На наш погляд, самы прыдатны на дадзены момант з папулярнейшых на Беларусі перакладчыкаў – гэта Яндэкс. Ён мае найвышэйшую якасць перакладу з рускай мовы на беларускую, паколькі выкарыстоўвае самыя сучасныя тэхналогіі, што дазваляе яму падтрымліваць дакладнасць. Яндэкс-перакладчык таксама прапануе шырокі спектр моў для перакладу і мае зручны і просты ў выкарыстанні інтэрфейс [7].

Роля перакладчыка ў карэкціроўцы машыннага перакладу залежыць ад мэты, задач і якасці перакладу. Увогуле, чалавек павінен выпраўляць памылкі машыны, паляпшаць стыль, логіку і яснасць тэксту, а таксама выконваць нормы і правілы мовы перакладу. У залежнасці ад тыпу і характару тэксту перакладчык можа выкарыстоўваць розныя падыходы да карэкціроўкі машыннага перакладу. Напрыклад, для тэхнічных, навуковых ці юрыдычных тэкстаў, дзе важны дакладнасць і адназначнасць, чалавек можа падрыхтаваць зыходны тэкст такім чынам, каб максімальна аблегчыць наступны машыны пераклад. Для гэтага перакладчык можа стандартаваць і спрашчаць моўныя канструкцыі, пазбягаць складаных і шматзначных слоў, выкарыстоўваць тэрміны і азначэнні, якія добра перакладаюцца машынай. У рэдкіх выпадках, калі якасць перакладу не важная, а важная толькі хуткасць і аб'ём, перакладчык можа не карэктаваць машыны пераклад увогуле. Гэта можа быць актуальна для некаторых катэгорый дакументаў, напрыклад, для ўнутранага выкарыстання, для азнаямлення або аналізу вялікіх масіваў даных [8].

Такім чынам, камп'ютарны пераклад з рускай мовы на беларускую можа быць карысным для хуткага атрымання агульнай ідэі тэксту, але для дакладнага і якаснага перакладу неабходны ўдзел чалавека для карэкцыі машынных памылак. Згодна з сабранай намі статыстыкай, Яндэкс-перакладчык паказаў лепшыя вынікі пры перакладзе канкрэтных сказаў і ў цэлым аказаўся адным з лепшых машынных перакладчыкаў на беларускую мову. Аднак важна адзначыць, што без умяшання чалавека дакладны пераклад усё роўна не гарантаваны. У цэлым, машыны пераклад з'яўляецца важным інструментам для забеспячэння камунікацыі паміж людзьмі, якія размаўляюць на розных мовах, але ён не можа замяніць прафесійнага перакладчыка, які можа ўлічыць кантэкст і нюансы мовы.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Пераклад [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://be.m.wikipedia.org/wiki/Пераклад>. – Дата доступу: 29.11.2023
2. Технология машинного перевода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://apni.ru/article/4103-tekhnologiya-mashinnogo-perevoda>. – Дата доступа: 29.11.2023.
3. Пятрова, Н. Я. Штучны інтэлект у інклюзіўнай адукацыі (на прыкладзе выкладання дысцыпліны «Беларуская мова» ў ВНУ) / Н. Я. Пятрова // Непрерывное профессиональное образование лиц с особыми потребностями : сборник статей V Международной научно-практической конференции, Минск, 14 декабря 2023 / Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники ; редкол.: А. А. Охрименко [и др.]. – Минск, 2023. – С. 239–243.
4. Гіруцкая, Л. А. Навучанне перакладу тэкстаў навуковага стылю / Л. А. Гіруцкая, Н. Я. Пятрова // Роднае слова. – 2013. – №12. – С. 40 – 42.
5. Что такое браузер и как он работает [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gb.ru/blog/chto-takoe-browser/>. – Дата доступа: 29.11.2023.
6. Популярные поисковые системы и браузеры в Беларуси: первое полугодие 2022 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://etistudio-by.turbopages.org/etistudio.by/s/blog/populyarnye-poiskovyie-sistemy-i-brauzery-vo-1-polugodii-2022-goda-v-belarusi>. – Дата доступа: 29.11.2023.
7. Сравнение сервисов Переводчик Google и Яндекс.Переводчик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://startpack.ru/compare/google-translate/yandex-translate>. – Дата доступа: 29.11.2023.
8. Машинный перевод: взаимодействие переводчика и ЭВМ, качество перевода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://study-english.info/machine-translation-quality.php#google_vignette. – Дата доступа: 29.11.2023.